

IDEOLOŠKO ZAZNAMOVANA RECEPCIJA STEINBECKOVIH DEL V KOMUNISTIČNI VZHODNI EVROPI¹

Kljub nekaterim razlikam med oblastnimi strukturami držav nekdanj komunističnega dela Evrope opazimo veliko podobnosti v recepciji Steinbecka in njegovih del. Z enoznačno ideologijo zaznamovano družbeno-politično okolje, ki je književna dela ocenjevalo predvsem s stališča sociološkega diskurza in koncept umetniške veličine povezovalo s politično korektnostjo, je v vseh državah ustvarilo mitizirano podobo Steinbecka, njegova dela pa postavilo za zgled vloge književnosti pri doseganju političnih ciljev. Podobnost v pisateljevi recepciji je zelo opazna tudi po prehodu teh držav v demokracijo. Z upadom ideološkega zlorabljanja književnosti in poudarkom na njeni estetski konceptualizaciji se je namreč povsod povečalo zanimanje prevajalcev in založnikov za manj znana in zaradi pomanjkanja ideoloških vsebin marginalizirana Steinbeckova dela.

Ključne besede: John Steinbeck, Vzhodna Evropa, komunizem, mitizirana podoba pisatelja, ideološko zlorabljanje književnosti

Uvod

Čeprav je med mnenji tistih, ki priznavajo »tesno povezanost književnih besedil s politiko časa, v katerem so nastala« (Levine 2000: 383) in književnosti pripisujejo pomembno družbeno-politično funkcijo, in tistih, ki se zavzemajo za njeno »brezinteresno« estetsko doživljanje (Gonzales, Agostini 2015), še polje drugih možnosti, ni mogoče zanikati političnih implikacij književnih besedil. Literarno delo namreč lahko razumemo kot »eno izmed oblik oziroma lokacij sporazumevanja,

¹ Članek se navezuje na raziskavo v avtoričini monografiji *John Steinbeck in East European Translation: A Bibliographical and Descriptive Overview* (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017).

zajeto v družbeni obtok pomenov, v trenja in pogajanja, preko katerih se vzdržuje in prerazporeja tudi politična moč» (Juvan 2006: 107). Kot kritiški diskurz literarno delo lahko podpira in krepi strukture nadvlade in zatiranja ali omaja njihovo moč (Guran 2003: 96). Znano je, da zahodni literarni kanon ni imel pomembne vloge samo v politiki zahodnega imperializma in zatiranja »manj vrednih« ras in kultur, ampak tudi pri »razkroju vladavine moči« (Levine 2000: 384). V sodobnih družbah, v katerih komunikacija poteka predvsem preko množičnih medijev, je vloga književnih besedil pri »(pre)oblikovanju identitet posameznikov, družbenih skupin in skupnosti« bistveno manjša v primerjavi s sporočili množičnih medijev, ki obvladujejo komunikacijo, v preteklosti pa so imela pomembno »ideološko-formativno vlogo« (Juvan 2006: 29). Utilitaristični koncept književnosti morda nikjer drugje ni bil bolj prisoten kot v državah Vzhodne Evrope v času povojnih komunističnih režimov. Knjižna produkcija in branje književnih del sta bila tu pod strogim državnim nadzorom, zanimanje za književnost pa je bilo predvsem politično motivirano (Kopecký 2011; Čerče 2011). Politizacija književnosti se nazorno odraža v recepciji ameriškega pisatelja in Nobelovega nagrajenca Johna Steinbecka. V pričujočem sestavku, ki se zaradi sorodne simptomatike ukvarja z ideološkimi dimenzijami interpretativnih odzivov na pisatelja in njegovo delo v vseh državah vzhodno od železne zaves, kot je mejo med zahodom in vzhodom leta 1946 poimenoval Winston Churchill, analiziram vzroke, zaradi katerih si je pisatelj v nedemokratskih komunističnih režimih ustvaril še večje pisateljsko ime kot v domovini in postal politično orodje. Začela bom s kratko osvetlitvijo posebnosti, ki so zaznamovale literarno produkcijo v komunističnem delu Evrope pred političnim in kulturnim preobratom v začetku devetdesetih let.

Konture vzhodnoevropskega povojnega miljeja pred prehodom v demokracijo

Z izjemo nekdanje Jugoslavije, ki je pod vodstvom predsednika Tita in Komunistične partije leta 1948 prelomila politično navezo s Stalinom in kot prva med komunističnimi državami že sredi petdesetih let ukinila oblike najbolj »grobega vmešavanja« politike v umetniško ustvarjanje (Gabrič 2008: 68), so po drugi svetovni vojni vse države vzhodnega bloka izkusile dolgo obdobje cenzure, konfiskacij, nadlegovanja in zapiranja drugače mislečih. V tem represivnem okolju, ki ni dovoljevalo dvomov v pravilnost komunistične ideologije in v katerem je bilo vse podrejeno filozofskim in ideološkim zahtevam vladajočih režimov, ni bilo prostora za kritično mišljenje in politično večjezičnost. Dovoljene so bile samo ideje, ki so se ujemale z idealističnim komunističnim modelom izgradnje družbenega napredka. Tudi tok informacij je bil strogo nadzorovan, vesti o zahodu pa skoraj brez izjeme nezanesljive. Kapitalistični svet so prikazovali kot »degeneriranega, če ne kar zloveščega« (Kopecký 2011: 205). Najpogostejša tarča sovražne propagande so bile Združene države Amerike, ki so v svojem vzponu v ekonomsko in vojaško super silo in s promoviranjem ameriškega načina kapitalizma, individualizma in tržne ekonomije predstavljale največjo grožnjo komunističnemu družbenemu modelu (Divjak 2006: 22).

Zaradi navedenega ne preseneča, da so komunisti Steinbeckov opis izkušnje ameriškega delavskega razreda in njegovo ostro obsodbo mita o Kaliforniji v romanih *In Dubious Battle* (Negotova bitka, 1936), *Of Mice and Men* (Ljudje in miši, 1937) in še posebej v *The Grapes of Wrath* (Grozdi jeze, 1939) izkoristili kot pomemben vir informacij o kapitalističnem svetu in kot sredstvo komunistične propagande.

V povojni komunistični Evropi je književnost predstavljala »eno od poti k družbenemu napredku, gonilno silo družbenih in političnih aktivnosti« (Guran 2003: 109). Književna dela, ki so se skladala s komunistično retoriko, so se zlorabljala za propagandne namene in s tem prevzela pomembno politično vlogo. Tudi literarna kritika, ki je imela status »praktične in militantne filozofije« (Nemoianu 1978: 185), je bila pomembno mesto političnega diskurza in ideološko sredstvo vladajoče politične opcije. Zaradi potencialno nevarnih posledic za režim na oblasti je bila vsaka knjiga predmet radikalnega ideološkega pregleda, preden jo je bilo dovoljeno natisniti. Vrednost književnega dela je bila torej pogojena z njegovo politično ustreznostjo, namesto da bi jo opredeljevali estetski kriteriji. Ko literarna kritika ne upošteva razsežnosti literarnih besedil in »mnoštva bralnih konkretizacij« (Juvan 2006: 105), ampak postane radikalna ideološka revizija literarnega kanona, so številna pomembna dela izločena iz akademskega diskurza, meni Harold Bloom (2000: 225). Prav to se je zgodilo v vzhodnoevropskih državah: tudi Steinbeckova dela so kritiki slavili in izkoriščali za propagandne namene, jih ostro kritizirali ali pa povsem ignorirali na osnovi pisateljevih političnih stališč in neodvisno od njihove umetniške vrednosti. Različna mnenja o Steinbeckovem delu so torej v prvi vrsti pričevanja o kritičkih spopadih, ki so se mnogo bolj kot o formalno estetskih vprašanjih odvijali o idejni podobi Steinbeckovih stvaritev in pisateljevem svetovnonazorskem pogledu.

Pomenljiv je tudi podatek, da kritičkih ocen največkrat niso pisali literarni kritiki, ampak publicisti, ki so se v večini primerov zadovoljili s skupimi opisi zgodb, spregledali pa različne gradnike večplastnosti Steinbeckovih navidezno enodimenzionalnih in lahko berljivih zgodb. Nobenega dvoma ni, da interpretacija v osvetlavi političnih ciljev in neupoštevanje estetskih odlik književnih del ne omogoča celovitega vpogleda v ta besedila. Kritiška preokupacija z družbeno-ideološko vsebino književnega dela in zapostavljanje njegove estetske razsežnosti je še posebej izrazita v interpretaciji in posledični marginalizaciji Steinbeckovega prvega romana iz obdobja velike gospodarske recesije, *In Dubious Battle* (1936), ki ga v Sloveniji poznamo pod naslovom *Negotova bitka* (1952).

Steinbeckova dela kot sredstvo ideološke propagande

Roman o stavki sezonskih delavcev na kalifornijskih plantažah v tridesetih letih prejšnjega stoletja je eno od številnih del, ki je bilo zaradi možnosti škodljivega idejnega pogleda in nevarnosti za obstoj vladajočih režimov uvrščeno na seznam knjig, ki so bile umaknjene iz knjigotrškega prometa. Celó danes je v tem delu Evrope knjigo največkrat mogoče kupiti samo v antikvariatih. V nekdanji Češkoslovaški

je roman izšel dvakrat, prvič leta 1945, drugič 1959. Slovenci smo dobili roman v maternem jeziku leta 1952, Hrvati leto dni kasneje, medtem ko je edini madžarski prevod iz leta 1960. Samo v Bolgariji in Romuniji sta prvima prevodoma iz leta 1947 in 1958 sledila sodobna prevoda, in sicer v letih 2001 in 2012. Prvi in do danes edini ruski prevod je iz leta 1989, v poljščini pa je roman prvič izšel šele leta 2014. Če poznamo vsebino, nas dejstvo, da je to delo po začetnem navdušenju kritikov utonilo v pozabo, prav nič ne preseneča; presenetljivo je to, da so roman sprva izkoriščali za propagandne namene. Da je imela književnost pomembno vlogo v boju komunistov za oblast, dokazuje že pogled na »paratekst«, kot Gerard Genette (1997) imenuje tiste tekstualne elemente prevoda, ki niso sestavni del izvirnika, ampak so delo založnikov, prevajalcev in urednikov. V edinem slovenskem in prvem češkem prevodu naslovná ilustracija prikazuje jeznega delavca z grozečo stisnjeno pestjo, simbolom moči delavskega razreda, knjigotržno besedilo na zavihkih in spremna študija pa sta v obeh prevodih obloženi z napihnjenim leporečjem. V kratkem spremljajočem besedilu slovenske izdaje Rado Bordon in Aljoša Furlan izpostavita Steinbeckovo napredno družbeno miselnost, ki se izraža v »globoki simpatiji /.../ za izkoriščenega človeka« in nasprotovanju »sleherni obliki socialnega izkoriščanja« (1952: 246). Pomembnejša od literarnega dela je bila torej politična opredelitev avtorja. Pomenljiva je tudi njuna trditev, da roman opisuje bedo kalifornijskih poljedelskih delavcev v času, ko se je v Združenih državah Amerike »dodobra utrdil kapitalizem in močno spremenil podobo nekdanj tako idilične dežele« (Bordon in Furlan 1952: 245). Podobno ideološko obarvan in prežet z neprikrito naklonjenostjo do pisatelja je zapis v *Naši ženi* (1954: 173–174), v katerem Rapa Šuklje med drugim zapiše, da roman »oznanja lepšo prihodnost« /.../ in »daje upanje, da ta ne more biti več daleč« (Čerče 2000, 462). Nobenega dvoma ni, da so na osnovi Steinbeckovega slovesa naprednega pisatelja in nasprotnika ekonomskega izkoriščanja, ki si ga je ustvaril z romanom *The Grapes of Wrath*, slovenski kritiki tudi *In Dubious Battle* sprva interpretirali kot obsodbo kapitalizma. Nemara tudi zato, ker je roman med ameriško politično desnico veljal za komunistično propagando.

Toda »politična interpretacija osebkov ne vodi k osvetlitvi resničnosti« (Kristeva 1982: 86–87). Roman *In Dubious Battle* je namreč veliko bolj protipropaganda komunizma kot njegova propaganda in številni kritiki so izrazili nezadovoljstvo z njim. Morda najostrejša je bila kritika čeških komunistov. Miroslav Jindra (1987) se je zgražal nad pisateljevim portretiranjem komunističnih organizatorjev stavke in ostro obsodil opis njihovega manipuliranja s stavkajočimi delavci. Vladimír Vendys (1960) in A. J. Sastný sta izpostavila pomanjkanje politične sinteze v romanu in pisatelju očitala, da pozna »popačeno obliko dialektičnega materializma« (Kopecký 2005: 85). Na Poljskem so roman označili za »sovražnega in ga prepovedali« (Lewis 1995: 30), medtem ko so ga v drugih državah taktno umaknili iz programov knjižnih založb.² V Sloveniji ga po začetnem navdušenju skoraj nismo več omenjali; izjema je kratek zapis Staneta Ivanca v *Tedenski tribuni* (4. december 1962), v katerem avtor povzema nenaklonjene odmeve na roman med francoskimi komunisti.

² V vseh republikah nekdanje Jugoslavije sta do danes samo dva prevoda tega romana: slovenski iz leta 1952 in hrvaški iz leta 1953.

Omeniti velja tudi to, da samo naslovi v slovenskem, hrvaškem, bolgarskem in ruskem prevodu tega dela ohranjajo besedno zvezo iz angleškega naslova. Kljub navodilom za »pravilno« branje romana v spremni študiji prve češke izdaje so Čehi skrajšali naslov v *Bitvo* (Bitka). Naslovna besedna zveza je podobno skrajšana tudi v prvi romunski izdaji, naslovljeni *Bătălia* (Bitka), medtem ko jo druga izdaja z naslovom *Nehotărîții sorți ai bătăliei* ohranja. Prevajalci so pridevnik *dubious* (negotov) najbrž izpustili zaradi možnosti vzbujanja ideološkega dvoma in problematiziranja delavskega boja za družbene spremembe (Kopecký 2011: 209). Tudi madžarski naslov *Késik a szüret* (Pozna žetev), ki sicer daje slutiti prevajalčevo občutljivost za stilne fine, namiguje na podobne ideološke pomisleke prevajalcev in založnikov.

Zaradi podrejanja kritike politični ideologiji na oblasti in sprevračanja književnosti v ideološko orodje je bila tudi romanu *Of Mice and Men* (1937) odvzeta možnost objektivnega ovrednotenja in predstavitve. Z izjemo Madžarske, kjer so v štiridesetih in petdesetih letih izšli trije prevodi, je bil roman v drugih vzhodnoevropskih državah veliko manj pogosto na mizah prevajalcev in založnikov. Vzrok za omejeno distribucijo tega Steinbeckovega dela je bil morda isti kot v Sloveniji, kjer je leta 1948 anonimni kritični ocenjevalec hrepenenje osrednjih protagonistov po majhnem posestvu in koščku zemlje interpretiral kot »težnjo po privatni lastnini« (Trupej 2015: 124). Ker je eden najpomembnejših stebrov komunistične ideologije skupna lastnina, je težnja protagonistov po privatni lastnini predstavljala grožnjo režimu na oblasti. Istega leta je Oddelek za agitacijo in propagando Komunistične partije Jugoslavije, bolj znan pod imenom Agitprop, odločil, da je roman treba izločiti iz programa slovenskih založb (Gabrič 2008: 67). Ko je štiri leta kasneje roman naposled izšel, potem ko se je nekoliko polegla napetost med Jugoslavijo in Združenimi državami, je Ivan Skušek v oceni romana v *Ljudski pravici* (1952: 7) posebej izpostavil, da tragedija osrednjih junakov razkriva kruto stran ameriške realnosti, ki jo je treba razumeti kot svarilo množicam, ki iščejo boljše življenje v brezčutnem kapitalističnem svetu. Promoviranje smernic socialnega realizma na račun ideološkega potvarjanja romanesknega dogajanja je moč zaslediti tudi v interpretaciji romana *The Moon Is Down* (Mesec je zašel, 1942).

V nasprotju z okupiranimi zahodnoevropskimi državami, kjer so pripoved o uporabi proti okupatorju sprejeli »z velikim navdušenjem« in jo takoj po izidu skrivoma prevedli v več tujih jezikov (Coers 1995: xiii; prim. Čerče 2013: 236), je roman v komunistični Evropi doživel zelo medel odziv. V večini teh držav prvi prevodni izdaji v štiridesetih ali petdesetih letih ni sledila nobena kasnejša; te so šele iz obdobja po propadu komunističnega režima. Izjema je Madžarska s štirimi izdajami pred menjavo oblasti in dvema po njej. Na Poljskem in Češkem je roman ponovno izšel v letih 1995 in 2007, prvi ruski izdaji iz leta 1947 sta sledili dve, obe leta 2000, prvi in edini romunski prevod je iz leta 2007. V Sloveniji roman poznamo v maternem jeziku od leta 2012, v Makedoniji, Srbiji, Albaniji in večini držav nekdanje Sovjetske zveze roman še ni preveden. Razloge za njegovo marginalizacijo je najbrž treba pripisati dejstvu, da so se kritični ocenjevalci veliko bolj kot z umetniško vrednostjo ukvarjali s propagandnimi učinki tega dela. Steinbecku so najbolj zamerili

prizanesljivost pri opisu okupatorjeve vojske in videnje vojne kot pogubne tako za okupirane kot za okupatorje (Coers 1995: xi). Še posebej ostre so bile obtožbe ruskega kritika A. Starceva, ki je roman označil za delo »skeptičnega individualista, za katerega je analiza družbenih pojavov postala nerešljiva skrivnost«, medtem ko se je z romanom *The Grapes of Wrath* proslavil kot »drzni poročevalec življenja svoje domovine (1947: 130).

Tudi v vseh drugih državah, ki jih tukaj omenjam, je bila podoba Steinbecka kot neprizanesljivega nasprotnika kapitalističnega družbenega reda – ta se je izoblikovala na osnovi njegove največje uspešnice, merilo uspeha ali neuspeha njegovih kasnejših stvaritev. Roman *The Grapes of Wrath* je namreč samo dve leti po izidu v Združenih državah izšel v češkem, ruskem, bolgarskem in madžarskem prevodu, leta 1943 v slovenskem, sledile so izdaje v slovaškem (1947), poljskem (1948) in hrvaškem jeziku (1949), povsod pa so ga izrabljali za ideološko-politične namene. Pri prvi slovenski izdaji z naslovom *Sadovi jeze*³ je težko spregledati, da naslovna besedna zveza aludira na marksistično tradicijo in znano kolokacijo »sadovi dela«. Ker roman brezkompromisno razgalja brezvestno dinamiko korporativnega poljedelstva v Združenih državah Amerike, ki so v Vzhodni Evropi »simbolizirale zlo zahodnega kapitalizma« (Kopecký 2005: 81), se je ujemal z negativno podobo, ki jo je o državi projicirala komunistična oblast, pisatelj pa si je z njim takoj pridobil sloves glasnika delavskega razreda. Še več; zaradi pronicljivega socialnega pogleda in napredne ideologije je postal »idejno orodje« vladajočih režimov (Čerče 2011: 11) oziroma »sredstvo ideološke kampanje na literarni fronti« (Kopecký 2011: 204). Pisateljevo delo in osebnost sta se izrabljala za »legitimiranje boja delavskega razreda s kapitalističnimi izkoriščevalci« (Kopecký 2011: 204) in Vzhodna Evropa je postala pomembno tržišče Steinbeckovih del. Pisateljeva popularnost in njegova simbolna vloga sta dosegli višek v šestdesetih letih – z devetnajstimi izdajami njegovih del samo v nekdanji Češkoslovaški, osemnajstimi v Jugoslaviji in dvanajstimi na Poljskem, če omenimo samo države z najštevilnejšimi izdajami.

Upoštevač konture političnega miljeja v Vzhodni Evropi pred pokomunistično preobrazbo ni presenetljivo, da je bil roman *The Grapes of Wrath* največkrat prevedeno Steinbeckovo delo, preseneča pa število prevodov romana *East of Eden* (Vzhodno od raja, 1952). Zaradi spremenjene socialne umestitve in s tem povezanimi drugačnimi tematskimi in problemskimi zasnovami to delo namreč predstavlja pomembno ločnico v pisateljevem pripovednem načinu. Moderno metodo s poudarkom na togem, objektivnem podajanju resničnosti, je pisatelj zamenjal z izrazno svobodnejšo obliko pripovedi, ki mu je omogočala zavzemanje razmerja do vrste osnovnih eksistencialnih vprašanj. S sedmimi slovenskimi izdajami v primerjavi z osmimi v vseh drugih jugoslovanskih republikah je bil roman še posebej popularen pri slovenskih založnikih. V primerjavi s številom vseh izdaj Steinbeckovih del v posameznih vzhodnoevropskih državah celo trdim, da to delo nikjer drugje ni

³ Prvi prevod je delo Rudolfa Kresala, drugi je izpod peresa Janka Modra, ki je naslovno frazo prevedel dobesedno – *Grozdi jeze* (1983).

doživelo tako velikega uspeha kot prav v Sloveniji. Po številu izdaj se z devetimi pred nas uvršča samo Poljska, vedeti pa je treba, da imajo Poljaki kar sedemdeset izdaj Steinbeckovih del v maternem jeziku, Slovenci pa samo šestindvajset.

Vzhodno od raja, kot je roman naslovil Juš Turk, je v Sloveniji prvič izšel z letnico 1958. Čeprav so bili odzivi nanj največkrat na ravni informativnih publicističnih zapisov, je kritiški diskurz s svojim pragmatičnim konceptom književnosti vendarle pomembno prispeval k njegovemu uspehu. Prva je roman ocenila Rapa Šuklje in z zapisom v *Naši ženi* (1958: 322–323) sprožila val pohvalnih kritičskih mnenj. Pisatelja predstavi kot »našega dobrega znanca«, ki kljub »priložnostnim okornostim«, kot prizanesljivo poimenuje pomanjkljivosti v romanu, »poskrbi za to, da nismo razočarani« (Čerče 2000: 464). Pohvalno in z zanosom pišeta o romanu tudi Branko Avsenak in Slavko Rupel, prvi v *Večeru* (22. oktober 1958), drugi v *Primorskem dnevniku* (18. januar 1959). Enoznačno ideološko in tendenciozno branje je še posebej očitno v Turkovem spremljajočem zapisu v prvi slovenski izdaji. Avtor izpostavi pisateljev »boj proti kakršnemu koli puritanizmu in spremljajočemu socialnemu izkoriščanju« (Turk 1958: 767), stališče, s katerim si je Steinbeck zagotovil »trajno mesto med naprednimi ameriški pisatelji, ki so poskrbeli za resničen prikaz ameriške družbe« (Turk 1958: 768). Vpliv političnega nadzora nad kulturno sceno je viden tudi v Turkovi študiji k četrti izdaji romana, ki jo je na tem mestu vredno omeniti samo zaradi izjave, da je Steinbeck z zanimanjem poslušal predsednika Tita /.../ in mu pripisoval veliko politično modrost« (Turk 1980: 540). O dozdevnem Steinbeckovem navdušenju nad predsednikom Titom ne poroča noben drug od obstoječih virov, zagotovo pa se kritik ni motil v trditvi o veliki priljubljenosti tega dela med bralci (Turk 1980: 541). To dokazujeta tudi dva ponatisa v osemdesetih letih (1982, 1987) in izid romana v zbirki Vrhunci stoletja, ki jo je leta 2004 izdalo založniško in časopisno podjetje Delo.

Ideološka navlaka in napihnjene floskule v kritičskih zapisih so nedvomno pomembno prispevale k velikemu uspehu tega dela. Njegova priljubljenost med slovenskimi bralci pa je mogoče povezana tudi z delom samim. Zaznamovan z osebnim pogledom namesto s psihologijo množice in družbeno ozaveščenostjo ter s poudarkom na človekovi individualni izbiri in svobodi namesto na ideoloških klišejih, je najbrž pritegnil tiste slovenske bralce, ki niso podlegli skušnjavi, da bi svoje razumevanje oblikovali na osnovi informacij kritikov ali urednikov, ampak so se raje »prepustili zgodbi« (Srikanth 2010: 148). V tem pogledu so podobni bralcem v pisateljevi domovini: tudi tam je roman med bralci doživel velik uspeh, bodisi zaradi svetopisemskega okvira zgodbe, ki omogoča celo vrsto različnih branj, bodisi zaradi razmišljujoče in odprte oblike pripovedi, medtem ko pri literarni kritiki ni doživel kakšnega posebnega preboja. Takšen intimni odnos bralcev najbrž ne bi bil mogoč, če bi bila Slovenija pod enako močnim kremeljskim vplivom kot sosednje države v regiji.

Dramatični preobrati

V vseh tu omenjenih državah zasledimo tudi dramatičen preobrat v kritiški recepciji Steinbeckovih del. Začetnemu navdušenju je namreč sledila antipatija in celo sovrašтво, ko je Steinbeck po izidu svojega najodmevnejšega dela prenehal pisati v maniri socialnega realizma in se posvetil intimnejšim temam. Številni ocenjevalci so pritrjevali mnenju že omenjenega ruskega kritika, da je Steinbeck z »ignoriranjem analize družbe« izdal delavski razred (Starcev 1947: 133). V oceni romana *Cannery Row* (Ulica ribjih konzerv, 1947), polni slabšalnih in omalovažujočih izrazov, češki kritik Jaroslav Bouček Steinbecku očita, da ga je »pokvaril prevladujoči literarni trend« (1952: 84). Hrvaškega kritika Stjepana Kresiča je pisatelj razočaral z romanom *East of Eden* (1952), ker v njem samo »razgalja družbene probleme, ne da bi nakazal kakršno koli rešitev« (1956: 668). Pomanjkanje »ostrine kritičnega pogleda« izpostavi tudi Marija Cvetko (*Tedenska tribuna*, 24. marec 1964). *Potovanje s Charleyjem*, kot se glasi slovenski prevod potopisnega romana *Travels with Charley* (1962), označi za »delo, ki bi se ga zaradi številnih pomanjkljivosti marsikdo sramoval« (Čerče 2000, 466). Veliko nezadovoljstva je sprožil tudi *The Wayward Bus* (Zablodeli avtobus, 1947), roman o izumetničenosti ameriške družbe v njenem brutalnem lovu za denarjem. V *Slovenskem poročevalcu* 31. marca 1949 anonimni avtor zapiše, da je to delo samo še en dokaz Steinbeckove preobrazbe iz »zagovornika ljudskega odpora proti zatiralcem v dekadentnega književnika«. Skladno z zahtevami oblastnih struktur, da morajo umetniki »služiti komunistični državi kot politični propagandisti« (Svašek 1997: 386), so podobno odklonilno stališče do Steinbecka in njegovih kasnejših del zavzeli tudi češki kritiki. Še posebej goreč zagovornik politične korektnosti in konformizma v literarni produkciji je bil že omenjeni Jaroslav Bouček, ki je poleg Steinbecka ostro obsodil tudi Hemingwaya in Faulknerja (Kopecký 2011, 207).

Še bolj kot dela, ki se niso ujemala s pričakovanji komunistov, je Steinbeckov ugled zasenčila njegova neprikrita podpora ameriški vojni v Vietnamu. Bolgarska pisateljica Blaga Dimitrova je leta 1967 v *Literarni fronti* zapisala, da se je pisatelj »izneveril svojim načelom in vsemu, za kar si je nekoč prizadeval« (povzetek v prevodu Katje Špur je objavljen v *Naši ženi* 1967: 91–93), ugledni češki pisatelj in novinar Arnošt Lustig pa se je razočaran spraševal, kaj lahko povzroči tako »drastično spremembo duha in mnenja človeka, ki je do takrat predstavljal najboljše, kar je imela Amerika« (Kopecký 2011, 212). Steinbeckov ugled in privlačnost njegovih del sta usahnili. Bera prevodov v vzhodnoevropske jezike je bila še posebej skopa v osemdesetih letih. Na Slovaškem in v Romuniji takrat ni izšla niti ena Steinbeckova knjiga, na Češkem in Poljskem sta izšli dve. Vzrok za upad kritiškega in prevajalskega zanimanja za pisatelja in njegove mitizirane podobe je vsekakor treba pripisati tudi političnim spremembam v začetku devetdesetih let, ko je zaradi razpada državnih in meddržavnih političnih tvorb postkomunistične tranzicije in prilagajanja zahodni kulturi književnost počasi izgubljala svojo »ideološko kolektivno vlogo« (Zupan Sosič 2011: 2).

Nov val zanimanja za Steinbecka je moč zaslediti že konec devetdesetih let, še bolj pa po prelomu tisočletja, ko se je književnost otresla ideoloških tem in dala prednost intimnemu in zasebnemu pred univerzalnim in javnim. Samo na Češkem je od leta 2000 izšlo sedemindvajset prevodov Steinbeckovih del. Zelo podobna je statistika za Poljsko: v zadnjih desetih letih so izdali štiriindvajset prevodov. Pravi razcvet so Steinbeckova dela doživela v Romuniji: seznam romunskih izdaj po prelomu tisočletja obsega kar dvaintrideset vpisov, od tega deset samo v letih 2010 in 2012. V postkomunističnem obdobju se je poleg intenzitete prevodne in prevajalske dejavnosti spremenila tudi založniška politika: danes se založniki odločajo za dela z drugačno slogovno, tematsko in psihološko orientacijo, kot so bila tista, ki so izzvala zadovoljstvo in pohvalo politično korektnih kritikov pred prehodom držav v demokratične ureditve. Največkrat gre za dela, ki so bila potisnjena na obrobje, ker jim je bila zaradi podrejanja kritike vladajočemu režimu in sprevrčanja književnosti v ideološko orodje odvzeta možnost objektivnega ovrednotenja in predstavitve.

Čprav je več desetletij trajajoče ideološko enoumje povsod sprožilo veliko potrebo po literarnih delih, ki so preseгла »omejitve ideološkega vzorca« (Hoffman 1968: 193), kot ga je vsilila vladajoča politika, zaradi prostorske omejitve ne bom naštevala vseh Steinbeckovih del, ki so šele v tem tisočletju prvič izšla v vzhodnoevropskih jezikih; na tem mestu omenjam samo tista, ki so prvič izšla v slovenskem prevodu. To so: *To a God Unknown* (*Neznanemu Bogu*, 2009), *The Moon Is Down* (*Mesec je zašel*, 2011), *The Pastures of Heaven* (*Nebeški pašniki*, 2012) in *The Short Reign of Pippin IV* (*Kratko kraljevanje Pipina Četrtega*, 2013). Poleg naštetih smo Slovenci po več kot petdesetih letih dobili tudi sodobni prevod romana *Of Mice and Men* (*O ljudeh in miših*, 2007).

Zaključek

»Določena dela in avtorji zavzemajo privilegiran ali kanonični status kot prototip določenega žanra v literarni zgodovini in v skupnosti tistih, ki proizvajajo kulturo« (Arens 2005: 139). Zaradi močnega družbenokritičnega naboja in občutja nujnosti sprememb v delih iz druge polovice tridesetih let prejšnjega stoletja je Steinbeck v vzhodnoevropskih državah do nedavnega veljal predvsem za socialnega realista, tenkočutnega popisovalca širokih socialnozgodovinskih dogajanj in ostrega kritika kapitalistične družbene ureditve, njegova dela pa so služila vladajoči politiki kot sredstvo za doseg njenih ciljev. Res je, da s poenostavljenim in tendencioznim branjem skoraj vsako delo lahko služi političnim interesom, saj »nekje na obrobju teksta vedno najdemo jezik ideologije« (Spivak 1988: 122), »nepriznavanje politike v književnosti pa je samo drug način političnega branja« (Richter 2000: 247), to pa ne pomeni, da nam je dovoljeno omalovaževanje ali celo negiranje estetskih razsežnost literarnih del.

S političnimi in kulturnimi spremembami v postmoderini dobi se je začela spreminjati tudi percepcija Steinbecka. Zaradi vrednotenja njegovih del skozi neprimerljivo

širšo optiko, kot je bila tista, ki so jo vsilile nekdanje oblastne strukture, in odprtosti kritičskih ocenjevalcev za mnogoterne poti branja je zaznaven velik porast zanimanja za celoten pisateljev opus, še posebej za dela, ki so jih aktivisti politične ustreznosti in omejenih horizontov pričakovanj potisnili na obrobje. Zaključimo z željo, da ukvarjanje z ideološko nasičenostjo in političnim potencialom literarnih del nikoli več ne bi zasenčilo njihovih estetskih odlik in imelo odločilne vloge pri njihovem vrednotenju.

Viri

Steinbeck, John, 1936: *In Dubious Battle*. New York: Covici-Friede.

Steinbeck, John, 1937: *Of Mice and Men*. New York: Covici Friede.

Steinbeck, John, 1939: *The Grapes of Wrath*. New York: Viking Press.

Steinbeck, John, 1942: *The Moon Is Down*. New York: Viking Press.

Steinbeck, John, 1952: *East of Eden*. New York: Viking Press.

Literatura

Arens, Katherine, 2005: When Comparative Literature Becomes Cultural Studies. *The Comparatist* 29. 123–147.

Bloom, Harold, 2000: Elegiac Conclusion. Richter, David (ur.): *Falling into Theory: Conflicting Views on Reading Literature*. New York: Bedford, St. Martin's. 225–235.

Bordon, Rado, in Furlan, Aljoša, 1952: Beseda o Johnu Steinbecku. Steinbeck, John: *Negotova bitka*. Ljubljana: Tiskarna Slovenskega poročevalca. 245–246.

Bouček, Jaroslav, 1952: *Trubaduri nenávisti: Studie o současné západní úpadkové literatuře*. Praha: Československý spisovatel.

Coers, Donald A., 1995: Introduction. Steinbeck, John: *The Moon Is Down*. New York: Penguin Books. vii–xxiii.

Čerče, Danica, 2000: Steinbeck in Slovenci. *Slavistična revija* 48/4. 459–472.

Čerče, Danica, 2011: *Reading Steinbeck in Eastern Europe*. Lanham et al.: UP of America.

Čerče, Danica, 2013: O slovenski polpretekli kritiški misli in prezrtih romanih Johna Steinbecka. *Studia Historica Slovenica* 13/2–3. 223–240.

Čerče, Danica, 2017. *John Steinbeck in East European translation: a bibliographical and descriptive overview*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Divjak, Igor, 2006: Contemporary American Poetry in Slovene Criticism and Translation: 1945–2005. *Acta Neophilologica* 39/1–2. 21–39.

Gabrič, Aleš, 2000: Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961. *Knjižnica* 44/3. 31–54.

Genette, Gerard, 1997: *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge UP.

- Gonzales, Madelena, in Agostini, Rene, 2015: *Asthetics and Ideology in Contemporary Literature and Drama*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Guran, Letitia, 2003: The Aesthetic Dimension of American-Romanian Comparative Literary Studies. *The Comparatist* 27. 94–116.
- Hoffman, Frederick, 1968: Aesthetics of the Proletarian Novel. Madden, David (ur.): *Proletarian Writers of the Thirties*. Carbondale, IL: Southern Illinois UP. 184–193.
- Juvan, Marko, 2006: *Literarna veda v rekonstrukciji: Uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Kopecký, Petr, 2005: The Story of John Steinbeck in Communist Czechoslovakia. *Steinbeck Studies* 16/1–2. 81–90.
- Kopecký, Petr, 2011: The Literary Front of the Cold War: John Steinbeck as an Ideological Object in the Eastern Bloc. *Comparative American Studies* 9/3. 204–216.
- Kresić, Stjepan, 1956: Riječ o djelu. Steinbeck, John: *Istočno od raja*. Zagreb, Beograd: Kultura. 665–668.
- Kristeva, Julia, 1982: Psychoanalysis and the Polis. *Critical Inquiry* 9/1. 77–92.
- Levine, George, 2000: Reclaiming the Aesthetic. Richter, David (ur.): *Falling into Theory: Conflicting Views on Reading Literature*. New York: Bedford, St. Martin's. 378–391.
- Lewis, Cliff, 1995: Art for Politics: John Steinbeck and FDR. Coers, Donald V. et al. (ur.): *After »The Grapes of Wrath«: Essays on John Steinbeck*. Athens: Ohio UP. 23–39.
- Nemoianu, Virgil, 1978: Variable Sociopolitical Functions of Aesthetic Doctrine: Lovinescu versus Western Aestheticism. Jowitt, Kenneth (ur.): *Social Change in Romania, 1860–1940: A Debate on Development in a European Nation*. Berkeley: Institute of International Studies, UP of California. 174–207.
- Richter, David (ur.), 2000: *Falling into Theory: Conflicting Views on Reading Literature*. New York: Bedford, St. Martin's. 235–252.
- Spivak, Gayatri C., 1988: *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. New York, London: Routledge.
- Srikanth, Rajini, 2010: Collecting and Translating the Non-Western Other. *The Comparatist* 34. 127–152.
- Starcev, A., 1947: O socialnem romanu v Združenih državah Amerike. *Novi svet* 1/2. 130–137.
- Trupej, Janko, 2015: The »Negro« in John Steinbeck's *Of Mice and Men*: A Comparison of Socialist and Post-Socialist Strategies for Translating Racial Elements. *Elope* 12/1. 119–133.
- Turk, Juš, 1958: Beseda o avtorju. Steinbeck, John. *Vzhodno od raja*. 765–767. Ljubljana: Cankarjeva založba. 765–767.
- Turk, Juš, 1980: Steinbeck in njegov raj. Steinbeck, John. *Vzhodno od raja*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 540–543.
- Zupan Sosič, Alojzija, 2011: *Na pomolu sodobnosti ali o književnosti in romanu*. Maribor: Litera. <<http://www.zrss.si/slovenscina/gradiva/gra-sodobna-slovenska-knjizevnost-jan2013.pdf>>. (Dostop 1. 3. 2017).